

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu | 2022



1838

Antropologija
sporta, igara i detinjstva

*Zbornik radova u čast
dr Aleksandra Krela (1968–2021)*

*Bojan Žikić,
Ivan Đorđević,
Vladeta Petrović (uredili)*

Antropologija sporta, igara i detinjstva
Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)
Bojan Žikić, Ivan Đorđević, Vladeta Petrović (uredili)
Beograd 2022.

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Danijel Sinani
dekan Filozofskog fakulteta

Recenzenti

Prof. dr Saša Nedeljković,
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu
Dr Ivana Bašić,
naučni savetnik Etnografskog instituta SANU, Beograd
Dr Dragana Amedoski,
viši naučni saradnik Istorijskog instituta, Beograd

Lektura i korektura

Ivana Bašić

Prevod na engleski

Tatjana Čosović

Dizajn korica

Vladimira Ilić

Priprema za štampu

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN 978-86-6427-241-4

SADRŽAJ

- 7 | *Bojan Žikić, Ivan Đorđević, Vladeta Petrović*
Predgovor
- 11 | *Biljana Milenković-Vuković*
Bibliografija dr Aleksandra Krela

Antropolog Aleksandar Krel

- 31 | *Катџарина Радисављевић*
Антрополог у музеју или све што нисте знали
о музеологији, а мислите да знате
- 43 | *Miloš Milenković*
Kolektivni identitet u delu Aleksandra Krela:
Nedestruktivni konstruktivizam
- 55 | *Goran-Pavel Šantek*
Igra i transcendencija

Detinjstvo

- 71 | *Владеџа Пеџровић*
Прилог историји детињства: деца у одабраним српским
средњовековним наративним изворима и правним
споменицима (XIII–XV век)
- 87 | *Гордана Гарић Пеџровић*
Статистички подаци о деци у Србији
на крају 19. и почетку 20. века
- 111 | *Бранко Бановић*
„Џамија!": антрополошка анализа
контроверзне дечије игре „џамије“
- 131 | *Milan Tomašević*
Predstave daleke budućnosti kod dece: studija slučaja

Igre

- 153 | *Bojan Žikić*
Koliko stvarnosti staje na tablu? Kulturni kognitivni model sveta u ratu na primeru društvene igre „Axis & Allies“
- 173 | *Ђорђина Трубарац Мајић*
Френина стопала у ципелама београдских основаца (или ти о једном примеру хибридности савременог дечијег фолклора)
- 191 | *Данило Трбојевић*
Дечије ратне игре као арена промишљања друштвено-политичке стварности, кризе и конфликта

Sport

- 217 | *Иван Ђорђевић*
Против модерног фудбала?
Европска Супер Лига и будућност 'народне игре'
- 233 | *Јадранка Ђорђевић Црнобрња*
„Vorbe pelivana“ – primer takmičenja u rvanju u Gori
- 249 | *Бојдан Д. Дражеџа*
Да ли су навијачи чувари границе у Мостару:
етнолошко-антрополошка анализа навијачког идентитета присталица „Вележа“ и „Зрињског“
- 265 | **Abstracts**

PREDGOVOR

*„Nema reči da objasne, ni dela da odrede
Samo pogled u drveće i lišće što pada“*

(Ian Curtis, „Večiti“,

Svetla u podrumu duše, uredili Goran Stanković
i Predrag Cvetičanin)

Aleksandar Krel bio je doktor nauka etnologije i antropologije, viši naučni saradnik Etnografskog instituta SANU u Beogradu, vazda radoznali i zainteresovani istraživač, kao i zanimljiv pripovedač, nekada još i muzejski saradnik i kustos, a uvek ljubitelj sporta, društvenih igara i druženja uopšte – i uostalom mnogo toga, onako kako je to slučaj sa polivalentnim kulturnim ličnostima, ali je pre svega bio naš prijatelj i kolega, kao i kolega i prijatelj svih ljudi koji su učesćem u ovom zborniku, o prvoj godišnjici njegove prerane smrti, želeli da mu odaju počast i proslave njegov život. I ne samo njihov, naravno.

Saša je rođen u Beogradu, u avgustu 1968. godine i najveći deo života proveo je na Čuburi, u nekadašnjoj Ulici Dragana Pavlovića. Pohađao je OŠ „Milica Pavlović“ u svom kraju, a zatim Jedanaestu beogradsku gimnaziju na Lekinom brdu, što ga je odredilo nedvosmisleno i kao zemljaka jednog od tužnih urednika ovog zbornika, a što je veza za koju znamo, ne samo na osnovu etnološko-antropološkog iskustva, da predstavlja ponekad jači sociokulturni siže od bilo kojeg drugog dela nečijeg životopisa, pošto omogućava određeni kulturni kognitivni okvir – ili barem njegovu osnovu – za mentalno i intelektualno razvrstavanje i tumačenje proživljenog.

Sa Sašom smo se upoznali na različite načine – na studijama etnologije i antropologije na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta – koje je pohađao 1988–1993. godine – na terenima za rekreativni mali fudbal i košarku glavnog grada, po naročitim mestima u centru tog grada na kojima su se okupljali i još uvek to čine ljudi iz srodnih nam, društveno-humanističkih struka. Širina njegovog opšteg obrazovanja – opšte kulture, kako se to govorilo nekada – mogla se meriti jedino sa širinom njegovog duha i dobrotom koja je proizlazila odatle, pa ne čudi to što je svako – i praktično svačije, ne samo naše – poznanstvo sa njim prerastalo u odnose istinskog poštovanja, saradnje, duboke privrženosti i dugotrajne posvećenosti.

Ko ga nije poznao – ne možemo mu ga približiti na odgovarajući način – iako će u zborniku biti reči i o onim aspektima njegovog profesionalnog rada koje tema zbornika ne uključuje inicijalno – pošto čovek ne može da se sagleda u potpunosti ni samo ličnim dodirom, niti poznavanjem njegove radne biografije, već je u pitanju neuhvatljiva i neopisiva potpunost svega toga, kao i svedočenja onim situacijama u kojima nečiji um ili emocije pronalaze originalna rešenja ili daju sebi oduška, iskazujući unutrašnje biće odajući informacije o sopstvu na kontrolisan ili spontan način. Sašinu duhovitost i duhovnost, sinkretičku zagledanost u prošlost i uvid u budućnost, ne možemo prikazati, a u punoj meri ni njegov raznovrsni istraživački rad. Zbog toga smo se opredelili da u ovom zborniku obradimo širu tematiku onoga čemu je sistematskim radom počeo da ustanovljava temelje u našoj entologiji i antropologiji, odnosno društveno-humanističkim naukama uopšte, a za šta se zanimao izuzetno i u svom privatnom životu – prepletenoj problematici sporta, igre i detinjstva.

Saša je magistrirao 2003. godine, a doktorirao 2014. godine, baveći se u svojoj profesionalnoj karijeri i izučavanjem kulturnih identiteta – pre svega etničkog, kao i muzejskim radom, s obzirom na to da je, pre nego što će se zaposliti na EI SANU, u periodu 1998–2003. godine radio u dve značajne muzejske ustanove, Muzeju grada Novog Sada i beogradskom Etnografskom muzeju, no posebnu pažnju je usmeravao ka malopre spomenutim istraživačkim oblastima, trudeći se da poveže brojna iskustva i znanja iz svakodnevnog života sa disciplinarnim teorijsko-metodološkim kompendijumom. Da je bilo sreće, ovog zbornika ne bi bilo, već Sašinih naučnih radova i monografija, tako da postojanje tekstova koji su pred vama treba shvatiti i kao mali doprinos njegovoj želji za ustanovljavanjem osobitog istraživačkog polja u našoj nauci koje bi uzelo u obzir detinjstvo, igru i sport.

Autorke i autori, čiji su radovi prisutni u zborniku, pošli su od svojih istraživačkih interesovanja i iskustava, pokušavši da ih usklade sa onim za šta su znali da bi zanimalo Sašu naročito, odakle su se na istom mestu našli dijahronijski i sinhronijski pristupi, poznate i sasvim nove dečije igre, fudbalski navijači, tradicionalni sportovi, društvene igre, pojmovne analize i mnogo toga što je malo, zapravo, u poređenju sa njegovim interesovanjima i znanjima vezanim za život, Vaseljenu, i sve ostalo, da se poslužimo tom adamsovskom formulacijom, koja odgovara onoj crti Sašine ličnosti koja je plenila ljude koji su dolazili u dodir s njim i prožimala njegov istraživački rad – lucidnosti i velikodušnoj širini pogleda na svet, i proishodećih im dela, razume se.

Tekstovi u zborniku nastali su rukovođeni idejom Sašinih etnološko-antropoloških zanimanja, te imajući u vidu da su njihovi autori i autorke bili/e njegovi prijatelji/ce, saradnici/e i kolege/nice, predstavljaju – svaki na svoj način – i emotivni izraz ljubavi i poštovanja koji prevazilazi puku kolegijalnost. To ih ne čini manje naučnim, već se nadamo da ih čini bliskim nauci koju je zastupao Saša, o ljudima, a od ljudi.

U Beogradu, 02. 09. 2022. godine,

Urednici Zbornika

Богдан Д. Дражета

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Институт за етнологију и антропологију
Одељење за етнологију и антропологију

ДА ЛИ СУ НАВИЈАЧИ ЧУВАРИ ГРАНИЦЕ У МОСТАРУ: ЕТНОЛОШКО-АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА НАВИЈАЧКОГ ИДЕНТИТЕТА ПРИСТАЛИЦА „ВЕЛЕЖА“ И „ЗРИЊСКОГ“*

Апстракт: Основно питање на које се настоји одговорити у овом раду јесте да ли су навијачи чувари границе у Мостару? Ближе речено, питање је везано за то да ли су присталице два фудбалска клуба у граду на Неретви – Фудбалског клуба „Вележ“ и Хрватског спортског клуба „Зрињски“ – чувари симболичке, а самим тим, етничке границе, тј. да ли се у основи навијачког идентитета налази религија, локални идентитет или нешто треће? Теренски рад учесталог и спорадичног карактера почев од 2017. године наоვაмо, произвео је грађу на основу које ће бити дат одговор на горенаведено питање, постављено од стране Александра Крела током одбране моје докторске дисертације везане за проблеме идентификације у Мостару и Сарајеву 2019. године. Тзв. „навијачке зоне“ у Мостару постају „етничке зоне“ одељење симболичком и етничком границом, у којима је приступ Другима забрањен.

Кључне речи: навијачи, границе, Вележ, Зрињски, Мостар, Босна и Херцеговина

Увод

Мостарски фудбалски дерби јесте не само спортски, већ и културни догађај. У њему се не одмеравају само два фудбалска клуба,

* Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-68/2022-14/ 200163)

Вележа и Зрињског, већ две заједнице у оквиру истог града – Мостара. О томе како је и на који начин Мостар постао град у коме је присутна симболичка, а некадашња физичка граница, писао сам на неколико места (Дражета 2021, 107–110; Дражета 2018, 60–62). Важно је напоменути да је њено постојање, везано за рат који се на простору Босне и Херцеговине водио у периоду од 1992. до 1995. године,¹ с тим што је сукоб на подручју Мостара завршен потписивањем Вашингтонског споразума 1994, правног акта заслужног за постојање Федерације Босне и Херцеговине.² Следећих десет година, град је званично био подељен на већински хрватски Западни Мостар и већински бошњачки Источни Мостар. Након административног и правног уједињења 2004. године, заокружена је формална јединственост урбане целине (Gunzburger Макаш 2007, 355–409), док је становништво у одређеној мери наставило да одржава друштвене праксе препознавања некадашње ратне линије поделе на симболичком плану (Palmberger 2013, 544–560; Дражета 2021, 117–247; D’Allesio 2013, 451–480). Једна од илустрација мостарске свакодневице, у том смислу, јесте фудбалски дерби и однос становника према њему, као и самом граду на Неретви.

Приликом одбране моје докторске дисертације везане за проблеме идентификације у Мостару и Сарајеву 2019. године, Крел ми је поставио питање да ли су навијачи чувари границе у Мостару? Ближе речено, питање је било везано за то да ли су присталице два фудбалска клуба у граду на Неретви – Фудбалског клуба „Вележ“ и Хрватског шпортског клуба „Зрињски“ – чувари симболичке, а самим тим, етничке границе, тј. да ли се у основи навијачког идентитета налази религија, локални идентитет или нешто треће? Одговор на постављено питање покушају да пружим током наредних страница овог рада, на основу грађе добијене током теренског истраживања почев од 2017. године наовамо. У периоду од 2017. до 2019. интензивно сам боравио у Мостару, док сам након 2020. године спорадично одлазио и вршио краћа поновљена истраживања, каква су већ разматрана у

1 Сви војни окршаји на простору Босне и Херцеговине завршени су потписивањем Дејтонског споразума, којим је држава Босна и Херцеговина подељена на два ентитета – Федерацију Босне и Херцеговине и Републику Српску. Обе правне и административне јединице могу доносити заједничке одлуке и блокирати исте, чиме централна власт бива слабија у односу на ентитетску (Hejden 2003, 146–148).

2 Тим споразумом је такође окончан сукоб између Армије Републике Босне и Херцеговине (АРБиХ) и Хрватског вијећа одбране (ХВО). Прва војска је била већински бошњачка, а друга већински хрватска у смислу етничке припадности бораца (Bollens 2007, 170–174).

српској етнологији и антропологији (Дрљача 1987; Миленковић 2003; Ковач и Миленковић 2006; Ковач 2007, Milosavljević 2013). Домаћа наука активно проучава навијачке заједнице (Ђорђевић 2014; Ђорђевић 2015, 2016; Стајић и Гаџановић 2019) и бави се антропологијом фудбала уопште (Ковачевић и Жикић 2014; Ђорђевић 2016; Ковачевић 2020). Сви подаци добијени од Мостараца који се изјашњавају као припадници три етничке заједнице, хрватске, бошњачке и српске, као и оних који су у четвртој категорији условно названој „остали“, биће искоришћени да се у овом раду одговори на горенаведено питање нашег пријатеља и колеге Саше, коме сматрам да сам остао дужан да детаљније опишем и протумачим ситуацију по питању односа симболичке и етничке границе, с једне, и навијача као чувара те границе, с друге стране.

Навијаштво у Мостару и навијачи као чувари границе

Према речима испитаника, границе између навијачких зона постојале су пре ратних дешавања 1992–1994. године на подручју Мостара. Тада су се оне односиле на присталице ФК Вележ, међу којима је било Хрвата, будући да је Зрињски као спортско друштво био забрањен. У новом делу града, данашњем западном делу, постојала је „раја из Омладинске“ (садашња улица Хрватске младежи) или „Чикаго“, затим група „са Авеније“ (улица Краља Томислава) или Центра II. Свака група имала је свој назив и своју заставу, што је потпуно ишчезло на почетку рата, јер је Зрињски враћен на играчку сцену. Догодиле су се велике миграције муслиманског тј. бошњачког и српског становништва, док је хрватска популација почела да навија за Зрињски. У току војних сукоба образована је линија фронта и касније поделе између два одвојена града, а затим западног, претежно хрватског дела и источног, претежно бошњачког дела једног те истог града. Тако су настале и две велике навијачке зоне које и данас егзистирају дуж некадашње ратне линије фронта, односно симболичке границе која Мостар дели на политичко-идеолошком али не и формално-правном и административном нивоу. Бошњаци су наставили да подржавају Вележ, док су Хрвати почели да подржавају Зрињски. Послератна фудбалска ситуација у Мостару и Босни и Херцеговини обрађена је у другим студијама (Mills 2010; Kate 2014; Rolland 2007).

Некадашње „квартовске“ поделе у Мостару су сведене на ниво „шале“ у доба постсоцијализма, мада се према познавању урбане

топографије људи и даље деле на „праве Мостарце“ и „не-Мостарце“. У разговорима са испитаницима се појавио виц који каже да навијачка скупина Вележа тренутно броји више људи у Скандинавији него у Мостару, будући да је у граду дошло до замене становништва – у источни део Мостара доселила се бошњачка популација из источне и јужне Херцеговине, док се у западни део Мостара доселило хрватско становништво из западне и северне Херцеговине, као и појединих делова југозападне Босне. Из града се иселила већином српска популација, као и одређени део бошњачке популације, махом у скандинавске земље. Стога велики део испитаника криви „праве Мостарце“ односно „не-Мостарце“ за увећање међуетничких и навијачких тензија, одржавање симболичке границе путем изазивања сталних инцидената и друге активности повезане са постојањем две навијачке зоне у граду на Неретви (Дражета 2021, 143–155; 181–189; 217–224; 242–246; Bjelakovic and Strazzari 1999, 73–102).

Иако већином навијају за Зрињски, један мањи део Хрвата у Мостару подржава Ногометни клуб „Широки Бријег“, што је повезано и са унутрашњим границама међу Хрватима у граду на Неретви (Дражета 2021, 143–157). За Зрињски не навијају само Хрвати, већ и Срби „прохрватске оријентације“, као што за Вележ навијају Срби „пробошњачке“, односно „промостарске“ оријентације (Дражета 2021, 203–206). Многим Србима географска тј. просторна расподеленост диктира за који ће клуб навијати, те тако они који живе на десној обали Неретве, у претежно хрватском делу града, подржавају Зрињски просто због тога што је то клуб из њиховог града. С друге стране, Срби са леве обале Неретве, претежно насељене Бошњацима, присталице су Вележа, сматрајући да су Срби управо са Бошњацима већински учествовали у стварању тог клуба који је, пре свега, био замишљен као раднички и општенародни за време Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а данас је мултиетнички и показује да се поделе могу превазилазити као што је то чињено за време бивше Југославије. Један од примера којим су поделе превазилажене међу Мостарцима, према речима испитаника, био је највећи број етнички мешовитих бракова, што се могло срести и међу становницима Тузле.

Бошњаци из Мостара сматрају да су неки њихови сународници у прошлости такође пристајали на компромисе са Хрватима тако што су нпр. играчи Муслиманског омладинског шпортског клуба (МОШК) из периода између два светска рата наставили да играју у фудбалској лиги Независне Државе Хрватске и тиме подржали хрватску политику, као што то данас раде поједини Срби навијајући за Зрињски. С друге стране, Хрвати су мишљења да Срби подржавају

један од два градска клуба и да чак не могу подржавати Вележ кад на његовом грбу, према речима једног саговорника, „још увијек стоји петокрака, што асоцира на репресију комунизма.“ Може се, дакле, приметити да су навијачке зоне повезане са симболичком границом која урбани простор дели на два дела, претежно насељена Хрватима односно Бошњацима.

Постоји пример једне особе која наводи да навија за оба мостарска фудбалска клуба јер тиме жели да покаже људима како да превазиђу поделе, мада тај покушај код других особа не наилази на шире одобравање, већ осуду због јасног незаузимања стране. Постоји други пример човека који је некада навијао за Вележ а сад навија за Зрињски, тако да се стари другари „Вележовци“ сада шале на његов рачун јер га питају како је играо „Свињски“. Зато им он збија шале да је њихов тим „Вехлеж“ домаћин у „Кнауф арени“, чиме алудира на уметање слова „Х“ у поједине речи међу Бошњацима у последње три деценије,³ као и на упитан квалитет Вележовог стадиона у контексту наведене марке гипсаних плоча у грађевинарству. Трећи пример јесу нпр. људи који навијају за Вележ, док њихова деца која су одрасла у другој градској четврти навијају за Зрињски. Родитељима у том случају није лако али се полако „привикавају“ на такву ситуацију. До обрнутог случаја није долазило, јер су у Мостару током социјализма, према речима саговорника, сви били Вележовци кад је Зрињски био забрањен, тако да Мостарци сада могу само да „пређу у Зрињски“ у смислу симпатија. У етнички мешовитим браковима један супружник под утицајем другог такође промени клупско опредељење, мада о тој теми испитаници нису говорили много.

У Мостару делују и други фудбалски клубови као што су ФК „Локомотива“ Мостар, НК „Мостар“, а некада је постојао ОФК „Мостар“. У оближњим насељима наслоњеним на град делују НК „Цим“ и ФК „Благај“, чији називи потичу од истоимених места, затим постоје ХНК „Бранитељ“ из Родоча и ФК „Бјелопољац“ из Потока два Мостару такође блиска насеља. Сви ти клубови такмиче се у нижим фудбалским лигама. Неки од њих имају националне префиксе, други националне симболе, показујући да су фудбал и навијаштво повезани са етничком тј. националном припадношћу, мада наведени клубови, према испитаницима, немају јачег одјека у јавности, медијима и међу популацијом, као што има градски дерби између Вележа и Зрињског.

3 О том феномену је писано на више места (Greenberg 2009, 212–213; Попадева и Дражета 2021, 653–668).

Приликом разговора о оснивању два фудбалска клуба, појављује се наратив о припадању Граду Мостару у смислу поделе на „старосједиоце“ и „дошљаке“. Хрвати сматрају да је Зрињски основан 1905. године, доказујући тиме свој утицај у обликовању спорта у граду на Неретви. За њих је Вележ основан 1922. године као „илегалан клуб“,⁴ јер је већина чланова оснивачког одбора била комунистичког опредељења. Бошњаци сматрају да није могло да се нађе једанаест особа која знају правила фудбала у Мостару 1905. године, тако да Зрињски сигурно тада није могао да буде основан. Чак и да је клуб постојао, не би могао да се такмичи у некој озбиљној лиги јер у то време није постојао фудбалски стадион у граду. Такве приче везују се за размишљање према коме су Бошњаци, уз Србе и Јевреје, староседеоци у Мостару, претежно на левој обали Неретве, док су Хрвати досељеници који су на десној обали реке живели у селима Цим и Илићи, данас територијално спојеним са Мостаром (Дражета 2021, 236–237). Према томе, Хрвати нису могли да имају фудбалски клуб када у то доба нису ни живели у граду, тако да је сваки покушај да Мостар учине „хрватским столним градом“ путем навијачког идентитета још један од низа неуспеха, сматрају интервјуисани Бошњаци. С друге стране, Хрвати мисле да су Бошњаци измислили разне приче како би оправдали Вележово одсуство из урбане зоне, будући да је клупски стадион смештен у насељу Врапчићи покрај Мостара. Одговор из редова бошњачког народа је да су хрватске војне снаге истерале Вележ са свог стадиона на почетку рата 1992. године, те да повратак након завршетка војних сукоба никада није остварен, јер су локалне власти тадашњег Западног Мостара дале Вележов стадион Зрињском на коришћење на 99 година. Власти Федерације Босне и Херцеговине могу да пониште ту одлуку али немају политичке воље јер се постојеће поделе даље продубљују. Срби у овим полемикама претежно нагињу Бошњацима што се тиче размишљања о старости клуба, позицији на коме треба да буде његов стадион и који народ представља као „изворно“ мостарско градско становништво.

Приликом истраживања етничке идентификације у Мостару, јављали су се различити односи становништва према симболичкој граници у оквиру урбане зоне. Осим што је економска повезаност све јача из године у годину, у порасту су ноћни изласци, посете културно-историјских знаменитости, музички и културни догађаји

4 О оснивању фудбалских клубова у Босни и Херцеговини и њиховој повезаности са националним покретима, писано је опширније на другом месту (Kate 2014, 75–83).

међу припадницима свих етничких заједница на подручју читавог града. У том случају, оно што симболичку границу „одржава“ јесте постојање различитих графита. Теренско истраживање почев од 2017. године наовамо показало је да у западном делу града постоје, између осталих, натписи „Ултрас“ (назив групе навијача Зрињског), „Западни Мостар“, грб Зрињског, кукасти или обични крстови и велика латинична слова „U“, док у источном делу града могу нпр. да се примете натписи „Рођени“ (назив групе навијача Вележа), „Црвена армија“, петокраке односно грб Вележа, итд. Један испитаник наводи да је прекопута школе у којој ради освануо графит са словом „U“, крстом и натписом „Ултрас Шантићева“, иако је у том делу града (претежно хрватском) Шантићева улица заправо улица Мила Будака. Дакле, правилно би било да је писало „Ултрас Будак“, сматра саговорник, додајући да је недуго након појављивања графита исти био прецртан.⁵

Прецртавање графита јесте једна од пракси којима две навијачке скупине настоје да укажу једна другој да су у стању да пређу симболичку границу између два дела града, односно две навијачке зоне, као и да могу демолирати локал у коме једна навијачка група проводи време, као што се то чини ритуалом забадања заставе у рату. Испитаници наводе да у овим акцијама обично учествују „деца рођена после рата“, пошто се у њиховим кућама о Другом прича на негативан начин. Међутим, таквих инцидента је, како тврде, све мање из године у годину. Дешавало се да навијачи различитих клубова чак излазе на слична места где слушају алтернативну и електронску музику, проводе време на рејв журкама и тиме доказују припадност једној те истој супкултури. Чак је након рата дрогирање као поткултура (посебно конзумирање хероина), спојило навијаче оба мостарска фудбалска клуба и друге припаднике хрватске и бошњачке етничке заједнице, јер су људи у потрази за наркотицима одлазили у сваки део града. То су потврдили испитаници свих националних припадности (Дражета 2021, 164–165; 189).

5 Од 2022. године Шантићева улица у Мостару се у продужетку назива Алексе Шантића, а не више др Миле Будака. Промењени су називи још пет улица које су носиле имена спорних личности везаних за усташку власт током Другог светског рата. Тако је Улица Вокића и Лорковића постала Улица Тина Ујевића, Улица витеза Рафаела Бобана Улица фра Људевита Ластве, Улица Јуре Францетића постала је Хумска улица, затим Улица таборника Иве Зеленике променила је назив у Циглана и, напослетку, Улица жупана Ђуре Спужевића је постала Улица Исмета Ице Вољевице. Види у: Одлука о измјени назива улица на подручју Града Мостара (24. сједница Градског вијећа Града Мостара сазив 2020–2024).

У Мостару се, следствено територијалном односу становника према симболичкој граници, јавља исти такав однос код оног дела популације који припада навијачким скупинама. Разговори са директним учесницима навијачких догађаја и физичких обрачуна између две навијачке групе, Рођених и Ултраса, показали су да међу ватреним присталицама оба клуба постоји огроман зазор од одласка у други део града, осим уколико тамо не иду колима, тј. налазе се у транзиту. Навијачи тако постају „чувари границе“ – симболичке, а самим тим и етничке, будући да поред свих горенаведених „варијација на тему“ по питању навијања и даље Бошњаци претежно навијају за Вележ, односно Хрвати за Зрињски. Ту се мора напоменути да постоје Срби који учествују у обрачунама претежно на страни Вележа, мада постоје и они који у много мањој мери одлазе на (не) заказане туче у име Зрињског.

Испитаници су навели да постоје посебни механизми праћења одређених особа које одлазе на утакмице као навијачи. Наиме, момци из супарничке скупине путем друштвених мрежа или пре уласка на стадион на коме ће се градски дерби одржати гледају ко како изгледа да би касније могли да га пресретну и пребију. Због тога готово сви навијачи не могу да се осећају безбедно ако у другом делу града обављају неку активност и стрепе да ли ће их момци „са друге стране“ препознати. Кафићи за које се зна да примају навијаче такође могу бити легитимна „мета“ друге навијачке групе (Дражета 2021, 163–177). Још једна од метода препознавања јесте уочавање особа различитог клупског опредељења на базену или у ноћним клубовима. У оним локалима у којима је дозвољен улаз навијачима, девојке из једне етничке заједнице обично препознају девојке из друге етничке заједнице и знају да им запрете како би им ставиле до знања на чијој су територији. Други пример јесте када момци из једне навијачке скупине нису сигурни у то ко се налази у „њиховом локалу“, те шаљу девојке међу момке из друге навијачке групе или друге етничке заједнице уопште. Уколико путем упознавања ти момци изговоре име карактеристично за „други народ“, спрема им се „сачекуша“ испред локала након забаве, мада су у тим сукобима често испаштали други гости и случајни пролазници (Дражета 2021, 168–169). Због тога су многи клубови увели списак навијача како би спречили даље инциденте.

Поједини саговорници наводе да су навијачки сукоби били карактеристични за Шпански (Шпањолски) трг који се налази на самој симболичкој линији разграничења (Дражета 2021, 231). Поред јавног градског простора невидљива симболичка граница се, дакле, поја-

вљује у одређеним локалима са клупским и националним обележјима, мада постоје локали који су заједнички и у којима не долази до нереда навијачког карактера. Сви испитаници се, међутим, слажу да је инцидената све мање из године у годину и да је најопаснији период био непосредно након рата када су се догађала неразјашњена убиства различитих хрватских и бошњачких институционалних челника, јавних личности и других за заједницу битних особа. То не значи да људи са дресом Зрињског могу отићи у источни део града, као што се неко са дресом Вележа не појављују у западном делу града. Туче су чак почеле да се дешавају све чешће ван мостарског урбаног простора, у другим градовима, на бензинским пумпама и поред магистралних путева.

Један део саговорника сматра да Мостар није изузетак када је у питању безбедност грађана током одржавања градског дербија, будући да су то иначе „високоризични догађаји“. Многи због тога немају проблем да живе, раде и проводе време у свим деловима урбане територије, као што веће препреке немају ни грађани Сарајева, Београда, Атине, Москве и других градова у којима градски дербији заузимају важно место у спортском животу града (Дражета 2021, 208–209). Фудбалске утакмице између националних репрезентација су такође ризичне иако се не играју у Мостару, јер присталице неког тима могу после гледања меча прошетати једним делом града у дресовима какви нису баш „пожељни“ и тиме можда, нехотице, изазвати нове инциденте. Саговорници додају да сви људи имају жељу за фудбалом и воле спорт, као што постоји жеља за сексом или музиком, тако да је дерби Вележ–Зрињски само још један у низу таквих догађаја. Други део испитаника потпуно је сложен око става да је безбедност читавог града угрожена управо због сукоба навијачких група, када се симболичка граница „види и осјети“. Дешавало се да чак фудбалери оба тима не могу да проводе време у локалима смештеним у делу града у коме „влада“ супарничка навијачка група. Остале праксе попут физичких обрачуна на линији разграничења, „упадања“ на територију под ингеренцијом друге навијачке групе и заказаних туча ван урбаног простора, детаљније су описане у претходном деловима рада.

Мањи број испитаника су мишљења да се навијачки идентитет готово увек везује уз етнички тј. национални идентитет, те да обично међу навијаче одлазе деца која су „лоше васпитана“ тј. „научена мрзити“, на шта се надовезују медији чија је улога углавном раздвајање народа. Други део испитаника мишљења је да навијаштво нема више велике повезаности са националним оквиром, већ да то тако предста-

вљају медији, а у вези са државним уређењем које „форсира“ етничку припадност свих грађана Босне и Херцеговине. Чак се може догодити да пријатељи, одрасли заједно у Мостару током социјализма, имају децу која учествују у физичким обрачунима између навијачких група. У интервјуима је наглашено да религијска припадност нема везе са фудбалом, већ се она користи од стране навијача, тако да њихови сукоби нису на верској основи, а самим тим ни на етничкој тј. националној. Један од доказа су нпр. сватови који са националним заставама могу проћи сваким делом града и, према речима једног испитаника, „на то готово нико неће „обратит’ пажњу“. Када би колона навијача покушала да учини исто са клупским обележјима, брзо би дошло до вербалног а врло вероватно и физичког обрачуна, мишљење је већине испитаника. Дакле, проблеми са симболичком тј. етничком границом у Мостару јесу навијачке а не националне природе, што потврђују и поједини бивши навијачи који сада као све остале особе могу да проводе време у било ком делу града, док раније нису могли. Неки саговорници мисле да су навијачи „незреле особе“ које љубав и страст према породици замењују страшћу према клубу, тако да више не могу ни да уштеде новац који зараде јер све одлази на карте, дресове, шалове и остале навијачке реквизите.

Закључак

На основу изнетих података у раду може се рећи да навијачи јесу чувари симболичке тј. етничке границе у Мостару и да се у основи навијачког идентитета не налази првенствено религија, иако се иста донекле користи у навијачкој симболици. Оно што јесте у основи навијачког идентитета јесте локални идентитет, тачније поистовећивање навијача са делом града у коме они и други становници живе. У источном (претежно бошњачком) делу града се навија углавном за Вележ, док се у западном (претежно хрватском) делу града навија већински за Зрињски. Локални оквир повезан је са етницитетом у већој мери међу навијачима Зрињског, а нешто мање међу навијачима Вележа, будући да је навијачка симболика код првих хрватска и делом мостарска, са већински хрватским саставом навијача, а код других југословенска, босанско-херцеговачка и мостарска, мада по саставу навијача претежно бошњачка.

Нешто што такође чини навијаштво оба клуба јесу елементи какви постоје и међу навијачима у другим градовима – физички обрачуни, социјализација и одрастање „на улици“, коришћење и продаја наркотика. Последњи елемент уз слушање алтернативне и електрон-

ске музике чак спаја навијаче на одређеним местима. Ипак, тзв. „навијачке зоне“ у Мостару постају „етничке зоне“ одељење симболичком и етничком границом, у којима је приступ Другима забрањен, односно навијачима ФК „Вележ“ („Рођени“) у западном делу града и ХШК „Зрињски“ („Ултра“) у источном делу града. Физички обрачуни, различите методе праћења појединаца и група, прецртавање графита и друге активности чине навијаштво у граду на Неретви поузданим маркером симболичке границе, некадашње ратне линије фронта. Међутим, већина становника Мостара може слободно проводити време у било ком делу града, обављајући широк спектар активности, чак и бивши навијачи. Стога је наратив о непостојању или мањку безбедности у Мостару на почетку треће деценије двадесет првог столећа врло штуро и неопрезно пласиран у медијима и јавности. Постоје варијације по питању навијања за одређени клуб, пре свега међу српском заједницом у Мостару која је током социјализма подржавала Вележ, а у постсоцијализму почиње да подржава и Зрињски у одређеној мери. Хрвати су некада релативно већински навијали за Вележ а данас навијају за Зрињски, као и за Широки Бријег у много мањој мери. Бошњаци су у бившој Југославији навијали за Вележ, а то чине и данас⁶.

Извори

Одлука о измјени назива улица на подручју Града Мостара. 24. сједница Градској вијећа Града Мостара сазив 2020–2024. Доступно на: <https://vijese.mostar.ba/sr/sjednice/2020-2024/sjednice-2022/item/577-24-sjednica-gradskog-vijeca-grada-mostara-saziv-2020-2024>. [27. август 2022]

Литература

Дражета, Богдан. 2021. *Етничка идентификација и границе у Босни и Херцеговини: примери Мостара и Сарајева*. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду и Досије студио.

6 Да ли су навијачи чувари границе у Мостару, питање које је поставио Александар Крел током одбране моје докторске дисертације везане за проблеме идентификације у Мостару и Сарајеву 2019. године, добило је какав-такав одговор. На одбрани тезе се можда нисам снашао „на прву“, већ сам у овом тексту покушао да исправим ту грешку. Ако постоје други светови који у етнологији и антропологији нису доказиви, нити се покушавају истраживати као нешто што се не види сопственим очима, онда овај одговор може допрети до Салета. Мислим да га је он донекле био свестан, али да би данас волео да га чује и опомене ме да сам мали и да треба још увек да учим. Слава му и хвала!

- Дрљача, Душан. 1987. „Значај етнолошких стационарних и поновљених прочувања једног насеља“. *Етилошке свеске* 8: 21–28.
- Ђорђевић, Иван. 2014. „Чија је ово игра? Један поглед на улогу фудбала у конструкцији националног идентитета“. *Етноантрополошки проблеми*, н.с. 9 (1): 83–103.
- Ђорђевић, Иван. 2016. „Фудбал у антропологији и другим хуманистичким наукама“. *Гласник Етнографској инститиути САНУ* 64 (2): 211–216.
- Ковач, Сенка. 2007. *Марсел Гриол и научна преиспитивања на крају двадесетог века*. Београд: Музеј афричке уметности у Београду.
- Ковачевић, Иван и Бојан Жикић. 2014. „Антропологија фудбала“. *Етноантрополошки проблеми*, н.с. 9 (3): 783–803.
- Миленковић, Милош. 2003. *Проблем етнографски стварној: Полемика о Самоу у кризи етнографској реализма*. Београд: Српски генеалогски центар.
- Попадева, Татјана и Богдан Дражета. 2021. „Језичка политика и идентитет: случај Босне и Херцеговине“. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* 180 (4/2021): 653–668
- Bjelakovic, Nebojsa and Francesco Strazzari. 1999. “The Sack of Mostar, 1992–1994: The Politico-Military Connection.” *European Security* Vol 8, Issue 2: 73–102.
- Bollens, Scott A. 2007. *Cities, Nationalism and Democratization*. London and New York: Routledge.
- D’Alessio, Vanni. 2013. “Divided and Contested Cities in Modern European History. The Example of Mostar, Bosnia-Herzegovina.” In *Beyond the Balkan: Toward an Inclusive History of Southeastern Europe*, ed. Sabine Rutar, 451–480. Zürich and Münster: Lit Verlag.
- Ђорђевић, Иван. 2015. *Антрополог међу навјачима*. Београд. Библиотека XX век.
- Ђорђевић, Иван. 2016. “The Role of Red Star Football Club in the Construction of Serbian National Identity.” *Traditiones* 45 (1): 117–132.
- Greenberg, Robert D. 2009. “Dialects, Migrations, and Ethnic Rivalries: The Case of Bosnia-Herzegovina.” *Journal of Slavic Linguistics* 17 (1–2): 193–216.
- Gunzburger Makaš, Emily. 2007. “Representing Competing Identities in Postwar Mostar.” PhD diss., Cornell University.
- Hejden, Robert M. 2003. *Skice za podeljenu kuću. Ustavna logika jugoslovenskih sukoba*. Београд: Samizdat B92.
- Kate, Emily. 2014. “The War of Positions: Football in Post-Conflict Bosnia-Herzegovina.” PhD diss., Brunel University.
- Kovač, Senka i Miloš Milenković. 2006. „Ponovljene studije u antropologiji: Fan Bek vs. Griol“. *Антропологија* 2 (2): 89–109.
- Kovačević, Ivan. 2020. *Flm, fudbal i politika: antropološki ogledi*. Београд: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Београду i Dosije studio.

- Mills, Richard. 2010. "Velež Mostar Football Club and the Demise of "Brotherhood and Unity" in Yugoslavia, 1922–2009." *Europe-Asia Studies* 62.7: 1107–1133.
- Milosavljević, Ljubica. 2013. „Zašto su "namćori" otišli iz komšiluka? Predstavljanje starosti u domaćoj televizijskoj reklami – ponovljeno istraživanje“. *Етноантрополошки проблеми*, н.с. 8 (1): 117–148.
- Palmberger, Monika. 2013. "Practices of border crossing in post-war Bosnia and Herzegovina: the case of Mostar." *Identities: Global Studies in Culture and Power* 20 (5): 544–560.
- Rolland, Stéphanie. 2007. "Le football dans la Bosnie-Herzégovine d'après-guerre: exhibition symbolique et exaltation identitaire." *Migracijske i etničke teme* 23 (3): 185–208.
- Stajić, Mladen i Ivana Gačanović. 2019. „Crna ovca i bela vrana: pank među navijačima Partizana“. *Етноантрополошки проблеми*, н.с. 14 (3): 999–1025.

historical period. *Pelivanstvo* is considered a form of national wrestling. Competitions in Gora were organised in the open, in green surfaces as an event accompanying *Duren* – weddings and circumcisions, and on 1 May – the International Workers' Day. "Pelivan fights" are considered Ottoman heritage in the area of the present-day Balkans. *Pelivanstvo* no longer exists in Gora. The word *pelivan* originates from the Persian word *pelevan*, denoting a hero. Owing to its meaning and symbolism, the term began to be used as the name for cake shops, mostly those owned by Goranci. It is therefore no wonder that the word *pelivan* is mostly associated with cake shops. This paper aims to indicate local specificities of the wrestling competition ("pelivan fights") taking place in the area of Gora in the second half of the 20th century. It also elucidates the link between wrestling and confectionery business in the context of analysis of media content available on some websites, with reliance on oral sources and relevant literature.

Keywords: *pelivan*, *pelivanstvo*, Gora, Goranci, cake shop "Pelivan".

Bogdan D. DRAŽETA

ARE FOOTBALL FANS THE GUARDIANS OF THE BORDER IN MOSTAR: ETHNOLOGICAL-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF THE IDENTITY OF SUPPORTERS OF "VELEŽ" AND "ZRINJSKI"

Abstract: The main question that we aim to answer in this paper is whether football fans are the guardians of the border in Mostar. More specifically, the question relates to whether the supporters of two football clubs in the city on the Neretva river – the football club "Velež" and the Croatian sports club "Zrinjski" – are the guardians of the symbolic and, thus, of the ethnic border, i.e. whether religion, local identity or something else is at the root of the fans' identity. Frequent and sporadic field work since 2017 to date has yielded material facilitating the answer to the above question, which Aleksandar Krel asked me when in 2019 I defended my doctoral thesis about identity problems in Mostar and Sarajevo. The so-called "football supporters' zones" in Mostar are becoming "ethnic zones", separated by the symbolic and ethnic border, to which the access of Others is forbidden.

Keywords: football fans, borders, Velež, Zrinjski, Mostar, Bosnia and Herzegovina.

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

316.7:39(082)

159.922.72(082)

796(796)

012 Крел А. (082)

ANTROPOLOGIJA sporta, igara i detinjstva : zbornik radova
u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021) / Bojan Žikić, Ivan Đorđević,
Vladeta Petrović (uredili). – Beograd : Univerzitet, Filozofski fakultet,
2022 (Beograd : Službeni glasnik). – 271 стр. ; 24 cm

Str. 7–9 :Predgovor / urednici Zbornika. – Tiraž 200. – Napomene
i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad. –
Summaries.

ISBN 978-86-6427-241-4

а) Крел, Александар (1968–) -- Библиографије

б) Културна антропологија -- Зборници

в) Детињство -- Зборници

г) Спорт -- Зборници

COBISS.SR-ID 81374473